

BÖDŐK GERGELY

DARABKA IDŐ A VLEGYÁSZNA ALATT
KALOTASZEGI UTAKON

Másfél évtizede jutottunk el először Erdélybe. A Tündérbert addigra képzeletünkben a Mágikus Hely volt maga, a fejedelmek lábnomaival, óriási erdőszékekkel, a székelyekkel és jó nagy adag sejtelmességgel. Ebben a fő ludas az apám volt, akire a hetvenes évek csehszlovákiai szűrésében revelációként hatott az erdélyi népzene feltűnése és ezzel szoros összefüggésben a magyarországi táncmozgalom feljutása. A népzene rezgése egy egészen új világ üzenetét hozták el hozzánk a Csallóközbe is. Úgyhogy aztán ment, szinte minden évben. Barátaival, rozoga autókkal vágtak neki a Királyhágónak és az azon túl kanyargó földutaknak, mindig felpakolva gyógyszerekkel, tartós élelmiszerrel és a helyi gyerekeknek szánt édességgel. Hazatérve, itthon pedig elbeszéléseivel és fényképeivel sikeresen építette fel bennünk az erdélyi magyar világ misztifikált képét.

Most is látom a széki fotókat: a padsorokban ülő kisfiúkról és kendős lányokról, vagy azokat, amik épp egy esküvőn készültek, amikor még mindenki népviseletben járt, és a román kommunista diktatúra nyomasztó légköre ellenére is nagy örömmel, kíváncsisággal látták vendégül a távolról érkező, váratlan betoppanókat. Aludni viszont a vegzatúrák miatt magánházakban még jó ideig nem volt ajánlatos: aki külföldit elszállásolt, azt másnap többnyire bevitték kihallgatásra és néha napokig benn tartották, így a látogatók tisztességből inkább jól látható útszéli helyen leparkolt autóban töltötték az éjjelt. Ha persze aludtak egyáltalán, mert ha már idáig eljutottak, mindig erre szánták a legkevesebb időt. Helyette amit lehetett bejártak és lefényképeztek, esténként pedig megváltották kicsiben a világot. Ittak és nagyokat hallgattak, mert ahogy az lenni szokott, a kimondható titkok után csak a kimondhatatlanokkal lehetett még inkább egyetérteni.

Mindenesetre Erdély számunkra misztérium lett, ahova, képzeletünk, kivételes alkalmakkor fürdeni jár a lélek. A gyermeki ész számára inkább tűnt ez a világ romantikusnak és kalandosnak, mintsem veszélyekkel teli és sok-sok nyomorúsággal kikövezett vidéknek. Pedig mai ésszel már nyilvánvaló: a gyakori defektekben, a szegénységben, meg abban a pillanatban, amikor a házigazda sírva mondja meg vendégeinek, hogy szállást nem adhatnak, épp a kaland és a romantika lehetett a legkevesebb.

Aztán az évezred küszöbén eljutottunk végre magunk is, egyenesen a Székelyföldre. A vágyak betetőzése mellett volt ebben szerelem is: ő pedig történetesen odavaló volt, a kései indulás miatti türelmetlenség így szinte már az elviselhetetlenségig fokozódott. Amikor a Corona nemzetközi gyorsvonat kigördült a pályaudvarról, egy álom tűnt megvalósulni. Előbb azonban még ott volt a határ, ahol – de sokszor tapasztaltuk! – lekapcsolták a fűtést, és indokolatlan hosszú várakozás kezdődött. Román fináncok elvitték az útleveleket, gondosan egymásba pakolva, és egy kockás kis füzetbe felírták az utazók neveit, adatait, valamint hogy hova tartanak, miért és mennyi időre. Emlékszem, szinte fáj a hasunk már az izgatottságtól a Királyhágón. Aztán

a vonat újra nekilódult, és az örökkévalóságnak tűnő zötykölődés után a hajnal első sugarai már a Székelyföldet villantották fel. Ott pedig épp oszlott fel az éjjeli köd, szakadozott a pára, és az elsuhanó ablakból eléink tárul vidék éppen olyan volt, mint amilyennek elképzeltük. Így érkezünk meg Gyergyóba, ahol vártak a peronon, és a többi pedig már elmesélhetetlen.

Az az Erdély, amelyre mi ekkor találtunk, mindenesetre már nem az a vidék volt, amit apám a hetvenes–nyolcvanas években leírt, és első ottjártunk óta még rengeteget változott. A „Metamorphosis Transilvaniae”-n Apor Péter módjára persze keseregni lehet, tudomásul venni viszont kötelező. Vannak ugyan szép számmal erdélyi táncműsorok és fesztiválok, népviseletet már csak jeles alkalmakkor hordanak a fiatalok, vagy külön a fellépésre. De miért is lennének mások, ha az erdélyi magyar fiatal semmiben sem különbözik tőlünk? Ugyanazt a zenét hallgatják, mint idehaza, ha tehetik, ugyanoda járnak nyaralni, és hasonló terveket szövögetnek a jövőről. Szüleikkel éppen azokat a csatornákat nézik a televízióban, és ha igénylik, magyar folyóiratokat járatnak. Ezenkívül előfizetésük, számlacsomaguk és okostelefonjuk is van, valamint ösztöndíjuk és diákhitelük, és sokan beszélnek jól románul, a többségi társadalommal pedig megtanultak együttélni. Az oda vetődő vándorok múltbanézős hangulatai helyett nekik jelenük és remélhetőleg jövőjük van odaát.

*

Első utunk óta már tucatnyiszor jártunk már Székelyföldön, Kolozsváron, Marosvásárhelyen és Székelyudvarhelyen. De csak most jutottunk el a harapnivalóan zöld dombok, a valószínűtlen fatornyos templomok és gyönyörűséges varrottasok mikrovilágába, Kalotaszegre.

A bázisunk Kalotaszentkirály, itt írta Ady egy fa alatt *A Kalota partján* című versét, amelyben „Pompás magyarok, templomból jövet, Mentek át a Kalota folyón, S a hidat fényben majdnem fölemelte, az ölelő juniusi Nap”. Boncza Bertával, a költő adta nevén Csinszkával járt itt először, 1914 nyarán, alig egy évre rá Budapesten össze is házasodtak. Kalotaszentkirály a régió történelmi központjától, Bánffyhunyadtól csak pár kilométerre nyugatra fekszik. A falu irányába a letérő épp Bánffyhunyad híres, gótikus stílusú, festett kazettás református temploma mellett van, de újabban sokaknak ismerősen cseng a város neve a két-három évtizede épülő „cifra paloták”, a helyi cigányság tökéletesen tájidegen státusszimbólumai kapcsán is. Tisztaszoba a szállásunk, de ez sem retenti el a hardlájner kirándulót. Elvégre Erdélybe úgysem aludni járunk, hanem elvegyülni, megörökíteni, elraktározni, szót váltani, érezni és mindenekelőtt látni.

Például a hajnaltájt a legelőre vonuló teheneket, ami a tradicionális paraszti élet eltűnése ellenére sok helyütt még mindig hozzátartoznak az utcaképhez. A lassacskán bandukoló tehenek a legkevésbé sem zavartatják magukat, a ráérős jószágot pedig szelíden kerülgetik a korareggeli autósok. A reggelit követően első utunk a közeli Magyarbikalra vezet, ott is a református lelkészhez. Ez a ránk hagyományozott recept még mindig használható: „Ha nem ismered a környéket, nyugodtan keresd meg a papot!” A környék legtöbb református temploma gótikus stílusú, mutatva a reformáció sikerét ezen a környéken. A bikali lelkész nagyon segítőkész, az eklézsia történetéről tartott gyorstalpaló után megmutatja Erdély egyik legrégebbi, 17. század végi, még mindig működő, kézzel húzott, „zsinóros” orgonáját. A le-

Erdély egyik legrégebbi, ma is működő „zsinóros” orgonájának csontból készült billentyűzete a magyarbikali református templomban

pattogzott, csontból készült billentyűk az idő könyörtelenségéről tanúskodnak, de az orgona hangja még mindig erős. A nosztalgizálás után a lelkész büszkén ecseteli a helyi református gyerektábor sikerességét. A kávé után indulunk tovább, nem sejtve, hogy hosszas keresgélés veszi kezdetét. Egy ponton túl elfogynak ugyanis az útjelzők, a kövecses utak földutakká változnak és jelentősen leszűkülnek, csakhamar pedig a dombokon találjuk magunkat. Se tábla, se térérő, se valaki, aki útbaigazíthatna. Egy román pásztortól (ahogy itt mondják, csobántól) való hasztalan kérdezősködés után némi szerencse árán jutunk el a régi vasútállomás túlsó oldalán fekvő, Kós Károly tervezte sztánai házhoz. Az erdélyi író, építész, grafikus, a transzilvánizmus szülőatyja jó ideig lakott ebben az általa tervezett, Varjúvárnak keresztelt kétszintes épületben. A felújított lakóház teljesen valószínűtlenül áll most is a helyén. Az egyik oldalán meredek domb húzódik, valahonnan a közelből lagzizene szüremkedik át, és jólesik a szépen rendbetartott fűben leheveredni. Elképzeljük, amit a Keleti Újság ismert újságírója Kőműves Lajos írt a munkába temetkező Kósról, az 1937-ben megjelent szintén *Metamorphosis Transilvaniae* című gyűjteményben: „Hányszor láttam őt zord téli éjszakákon át, amikor szomszédja voltam a stanai erdők magányában, ólmos, kicsiny ablakain kiszűrődni a gyér világosságot. A stanai Varjúvárnban hajnalba-virrasztón égett a kicsi láng, mintha egész Transzilvánia fölött virrasztott volna. Minden teremtett lélek már régen aludt és megbujt vackában körülötte: csak az ő csontos, ideges alakja mozgott, élt, furt-faragott, dolgozott, írt, rajzolt, vagy pedig sajátmaga-alkotta kicsi kézi nyomtatógép fölé hajolva teremtette meg primitív eszközeivel, de lohadatlanul égő lélekkel Transzilvánia köveit.”

Kispetrin keresztül haladunk tovább, egy ponton viszont az út újra eltűnik. Ismerősökhöz igyekszünk, nem volna jó sokat késni, ezért megszólítjuk a helyieket. Töpörödött anyóka ül a faluvégen egy lócán, végül ő igazít el. Nyugodtan menjünk csak egyenesen – mondja –, „mert nem volt eső, és tartja magát az út”. És valóban, zötyögős kanyargós, igazi lengéscsillapító-sírató gyalogút, de azért csak oda vezet, ahova reméltük: Türére. Itt lakik családjával Bálint Tibor bujkekészítő-mester. Külön cifraszobának nevezett díszes szobájuk is van, de ez is már csak mutatóba maradt meg, a berendezését is úgy vásárolták össze. Mikor beállítottunk, még dolgoztak. Érdeklődésünkre megtudjuk, hogy egy jó évben akár harminc-negyven bujka is elkészül, de nagy keletje van az ünneplőknek, a lelkészi palástoknak és újabban az atilláknak is. Bálint Tibornak Afrika és Kína kivételével már mindenhol volt rendelése, a nem magyarok közül különösen a japán táncsoportok vásárolják a kalotaszegi viseletet. Ezek közül, úgy véli, a nádamenti a legdíszesebb. Keze munkáját dicséri, hogy Kallós Zoltán néprajzi gyűjtő is tőle szokott vásárolni, és az idők során sokakat már ide igazított.

Tüéről jó másfél órányi vezetés az út Székre, a Kis-Szamos csendes mellékvölgyébe, az Erdélyi Mezőség közepébe. A települést 1291-től már fontos helynek tüntetik fel a krónikák, története pedig a 19. századig a sóbányászattal fonódott össze. A közeli Királydomb tanúskodik a település kiemelt jelentőségéről: a szomszédos Bonchidával folytatott perében, 1366-ban maga Nagy Lajos király jött igazságot tenni. Szék története persze nem mentes a tragédiáktól sem. Az 1717-es tatárdúlás során a lakosságát jelentős részét kiirtották, a város majdnem teljesen elnéptelenedett. A túlélők és az újonnan betelepülők viseletében azóta dominál a fekete és a piros, azaz a gyász és a vér színe. A széki kultúra viszonylagos izoláltsága tette lehetővé, hogy a népviselet és a táncművészet jó sokáig érintetlenül megmaradt. Ezért is volt, hogy ez a hely jelenti szinte a táncművészet bölcsőjét, a széki kultúra adta talán a legnagyobb lökést az ide érkező néprajzkutatók, írók, táncosok és zenészek számára. Ha van valami sikertörténet az elmúlt három-négy évtized történetéből, a táncművészet elterjedése kétségkívül az egyike ezeknek. A város még ma is szinte teljesen magyar, lakossága több mint négyötöde református, de vannak adventisták, pünkösdisták és a hívők közt akadnak magukat szabad kereszténynek vallók is. A település ma is három nagy részre osztozik, Felszegré, Csipkeszegré és Forrószegré. Ez utóbbit nevezik „Kis Amerikának” is, mert ez a legtehetősebb szeg. Azt, hogy a hagyomány mennyire szívósan jelen van a mindennapokban, jelzi, hogy az egyes szegek lakói még ma is más kapun jönnek be a templomkertbe és másutt foglalnak helyet a templomban is.

Ha a közeli Bonchidára gondolunk, akkor rögtön a 15. században épült Bánffy-kastély ugrik be. A várkastélyt előbb reneszánsz, majd a 18. században barokk stílusúvá építették át, és ahogy nevezték, az „Erdélyi Versailles” a század közepére egyike lett Erdély legszebb palotáinak. Utolsó tulajdonosa Bánffy Miklós magyar író és grafikus volt, aki a Bethlen-kormány idejében rövid ideig tartó külügyminiszterséget is vállalt. A losonci Bánffy család grófi ágának utolsó tagja Bethlen István titkos megbízatásával tárgyalt Bukarestben a németekkel való szembefordulásról, és a kormányzót is a háborúból való kiugrásról győzködté. A bonchidai kastélyt ezért 1944 őszén a német csapatok kifosztották és felgyújtották. A helyreállító munkák láthatóan elindultak, egy oldalszárny szépen helyre is lett hozva, de a teljes rekonstrukció még jó sokáig fog tartani.

„Megtalálta!” – mondja tökéletes tömörséggel a férfi, miután csöngetésünk után a helyi lelkészt kerestük. Itt, Magyargyerőmonostoron van Kalotaszeg legrégebbi, 1196-ban épült, református temploma. Ha ez nem volna elég ok, hogy meglátogassuk, tudni kell, hogy a templom déli falában van elhelyezve a kalotaszegi Madárleánynak nevezett, feltehetőleg honfoglalás kori domborkép. Ez egy nőt ábrázol, amint egyszerre két kígyót (vagy sárkányt) szoptat, testét alul tollak borítják, végtagjain madárkarmokat visel, haját pedig – legalábbis a helyiek szerint – kalotaszegi viseletben hordja. A legenda szerint ő Borka, akit a közeli hegyen várbirtokos Gyerő nevű apja kitagadott, amiért leánya a tiltása ellenére beleszeretett a szegény kertészfiúba. Amikor a románc kiderült, a kegyetlen szülő a fiút felakasztatta, a lányát pedig ide, a havasok aljába száműzte egy kolostorba. Itt adott életet aztán Borka két kígyónak, és amikor ez kiderült, apja a „gyermekivel” együtt befalaztatta. Az építőmester kőbe véste a domborművét, és ezt helyezték el a templom falán. A templom belül is nagyon szép, elsősorban a környéken egyedülálló módon a kizárólag kék írásos varrottasok, de a festett karzatok és padok okán is. Ahogy a környék számos templomának belső díszítettsége, mennyezetfreskói és díszablái, ezek is a szász eredetű Umling Lőrinc és festőasztalos családja keze munkáját dicsérik.

Azt, hogy Erdély nemzetközi léptékkal mérve is lenyűgöző kirándulólhely, mutatja, hogy úton-útfélen összefuthatunk a világ minden tájáról itt csatangoló látogatókkal, igaz, nem tömegekkel. A Tordai-hasadékon való átkelésünk során, az eleredő eső ellenére, amerikai, mexikói és spanyol turistákkal kerültünk össze. A vendégházig mintegy másfél óra az út, a kritikusabb helyeken kapaszkodhatunk a falba oltott acélsodronyba, közben pedig hosszan gyönyörködhetünk a fölénk magasodó természeti csodákban. A vendégház mellett működő külölsben viszont nem olyan türelmesek. „Ez egy profitorientált hely” – közli az egyik pincér barátságatlanul a szárítkozó, az eső elálltát váró vendégekkel, így kénytelenek vagyunk odébállni. Ebédelni az egyik kolozsvári magyar étteremben állunk meg, ahol nincs ugyan magyar étlap, de a személyzet kedvesen lefordít mindent. És utána Házsongárd, Kolozsvár történelmi temetőkertje. Mivel köztemető, nyelvi, nemzetiségi és vallásfelekezeti különbség nélkül temetkeztek itt az idők során magyarok, szászok és románok. Sok időnk a zárásig már nincs, és mivel a térképes temető-útikalauz elfogyott, így hosszan keresgélünk néhány kiválasztottat, hogy ne csak céltalanul kóboroljunk. Pedig amúgy az sem lehet rossz, mert folyvást belebotlani egy-egy ismert névbe. Sikerült megtalálnunk Kós Károly, Brassai Sámuel, Apáczai Csere János sírját és az iktári Bethlen család kriptáját, aztán indulhattunk is vissza.

Az előzetesen megbeszéltekhez híven másnap hazafelé előbb megálltunk Magyarvalkón, hogy részt vegyünk a vasárnap délelőtti istentiszteleten. Valkó igazi gyöngyszeme a vidéknek, románkori református erődtemploma Kalotaszeg egyik legszebbje. Ma már kevesen lakják, mindössze kétszázhatvanan. Az 1261-ben épült templomot a 17. századtól kettős kőfallal vették körül, a belső teljesen sértetlen ma is. Aki istentiszteletre érkezik, előbb még fel kell jusszon a falépcsőkön, a templomot ugyanis magas dombra építették. Korán érkezünk, így mi is leülünk kicsit a külső kőfalba épített pihenőhelyen. Egy idős asszony ül már ott két fiatal lánykával, ők már korábban elindultak. A falu lassan „fogy el”, mert sokan elköltöznek és kevés a gyerek, panasolja, de amúgy egész lénye vidámságot és optimizmust sugall. Az unokái is már Angliába költöztek, de majd jönnek haza, folytatja. „Persze mikor már vetek lakást is

ott, majd akkor jönnek vissza!” – szól közbe könyörtelenül egy kortársa a közben csatlakozó idősebbek közül. Erre aztán senki nem felel, mindannyian csak hallgatunk. A valkói istentiszteletre is szigorú rendben történik az érkezés, mi is a nyolcvanadik életévét is betöltött kisutcai (felszegi) rangidősre várunk. Előbb egy külön bejáraton az alszegi nők és ifjúházasok vonulnak be a templomkertbe, majd onnan a templomba – lassan, szigorúan lépkedve előre, őket követik a gyerekeik és a legények, ezután következhetnek a felszegi nők. A harangszó befejezése után érkeznek az alszegi férfiak, majd a felszegiek, utoljára pedig a lelkész lép be a templomba. Az istentiszteletet követően a templom oldalából a rövid idő alatt bejárható Jékely-empléktúrájának nevezett irodalmi sétaútra indulunk. Jékely Zoltán a harmincas években több nyarat is töltött itt, egy regénye és egy verseskötete is valkói ihletésű. Pap Ákos, a helyi lelkész javasolta, ha ezt végigjártuk, menjünk kicsit még feljebb, és próbáljuk ki a tájhintát is, amit pár éve állítottak fel. Bizton állította, aki nem szeret hintázní, az itt megszeret. Kár cifrázní, igaz volt, alig bírtunk lekászálódni. A háromméteres hinta akkorát lendül előre, hogy pillanatra belátní az egész környéket, Jékely-empléktúrástól, templomostól a kalotaszegi dombvidékig.

Sokszor feltettük a kérdést magunknak: mit is keresnek a magunkfajta messziről jött garabonciások itt? A választ most sem tudjuk. Valahogy szeretünk sétálgatni öreg temetőben és kibetűzni düledező sírkövek feliratait. Jól esik kézbe venni a varrottas terítőket, végighúzni az ujjbegyünket porlepte bútorok fedelén és beszélgetni a helyi magyarokkal. Titkon lenyomogatni antik orgonák billentyűit és felütni hímzett fedelű énekeskönyveket. Meghallgatni a lelkészek beszámolóit a helyi feladatokról és gondokról. A kocsmában együtt inni korunkbeli fiatalokkal és idősekkel. Harangtornyokban megénekelteni a harangozót, és együtt elénekelni a 90. és a 162. zsoltárt. Szigorú öregasszonyok szemébe nézni és összemosolyogni huncut szemű, kacér lányokkal. Összességében pedig tétovázni, babrálni, hallgatni és a jelenlét prizmáján keresztül tettenérni az Időt.

Hát nekünk ez mind Erdély. És ehhez ragaszkodunk. A „biztosság, nyár, szépség és nyugalom” földjét így jövőre is útba ejtjük, remélve, hogy a környéket felügyelő Vlegyásza (Vigyázó-)-hegység óvó tekintete alatt addig is tartják magukat az utak, és tartják magukat az emberek.